

Oneskorené poznámky k triptychu Fedora Matejova

Romana Kališová – Martin Navrátil

KALIŠOVÁ, R. – NAVRÁTIL, M.: Belated notes on Fedor Matejov's triptych

SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 72, 2025, no. 3, pp. 275-284

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2025.72.3.9>

ORCID ID Romana Kališová: <https://orcid.org/0000-0001-6944-3254>

ORCID ID Martin Navrátil: <https://orcid.org/0000-0001-6944-3254>

Key words: Fedor Matejov, fragment, interpretation, Ján Ondruš

The review essay investigates three books by Fedor Matejov published in close succession: *Tri texty o poézii J. Ondruša* (Three texts on the poetry of J. Ondruš, 2018), *Lekcie (z) poézie* (Lessons [from] poetry, 2019), and *Matuška, Tatarka, Hamada* (2020). Drawing selectively on the first two books, the essay focuses primarily on Matejov's interpretation of the early poetry of Ján Ondruš, which the poet published in journals beginning in 1956 and later in his first collection of poems *Šialený mesiac* (Insane moon, 1965). Matejov approaches interpretation analogously to Ondruš's own poetic strategy, breaking the poems down into smaller fragments. A similar method is applied to the work of literary critic Alexander Matuška (in connection with the preparation of a new book edition), prose writer Dominik Tatarka (in examining his intra- and intertextual as well as intercultural contexts), and literary scholar Milan Hamada (through a new reading of essays written in the aftermath of the August 1968 invasion of Czechoslovakia by Warsaw Pact forces, considered within the broader Czecho-Slovak cultural and intellectual context). Matejov oscillates between detail and broader contextual perspectives, revealing multiple and multidimensional literary relations among the authors. His interpretations draw on literary-historical and literary-theoretical knowledge, while also demonstrating broad intellectual scope in philosophy, aesthetics, art theory, and linguistics.

Kľúčové slová: Fedor Matejov, fragment, interpretácia, Ján Ondruš

„... své drobné knížky mohl napsat
jedině proto, že se zřekl velké Knihy...“
(Merleau-Ponty 1971: 92)¹

V rokoch 2018 – 2020 vydal Fedor Matejov tri útle knižky *Tri texty o poézii J. Ondruša* (2018), *Lekcie (z) poézie* (2019) a *Matuška, Tatarka, Hamada* (2020). Každá z nich – raz s výraznejším, inokedy s menej zreteľným tematickým zovretím zaradených štúdií, esejí, skíc, recenzií a úvah – tvorí fragment sui generis, a zároveň je fragmentárna vnútorne, predstavuje vybrané výseky zo slovenskej literatúry 20. storočia, ktoré dopĺňajú jej kaleidoskopický obraz a poukazujú na jej podstatné rysy.

I, II

Slovenská lyrika po roku 1945 je dlhoročným výskumným záujmom F. Matejova. Svedčí o tom množstvo časopisecky publikovaných štúdií a samostatných knižných publikácií, v ktorých sa venuje prioritne poézii druhej polovice 20. storočia: *Lektúry* (2005), *Fragmenty* (2010), *Meandre. Poézia/Próza/Kritika* (2015) a už spomínané *Tri texty o poézii J. Ondruša* (2018) a *Lekcie (z) poézie* (2019). Mimoriadnu pozornosť venuje F. Matejov ranej poézii Jána Ondruša (1932 – 2000), opakovane sa k nej vracia, reflektuje ju a interpretuje, a takisto textologicky porovnáva verzie publikovaných básní.

V posledných textoch *Tri texty o poézii J. Ondruša* a *Lekcie (z) poézie* venuje detailnú pozornosť trom básňam J. Ondruša: *Šialený mesiac* (Slovenské pohľady, 1964; knižne v zbierke *Šialený mesiac*, 1965), *Spamäti* (Predvoj, 1957; knižne v zbierke *Vajíčko*, 1984; pôvodná časopisecká verzia aj vo vydaní poézie J. Ondruša v editorstve Milana Hamada *Básnické dielo*, 2011) a *Klobúk vína* (Mladá tvorba, 1964; knižne v zbierke *Šialený mesiac*, 1965). Vybrané básne zasadzujú do širšieho kontextu básnikovej tvorby, citlivo prihliadajúc na jeho dobové publikačné problémy a takisto na charakteristické úsilie vlastné texty „vyčíslovať“ (Matejov 2018: 14).

Oneskorený debut J. Ondruša *Šialený mesiac* definuje F. Matejov ako kľúčovú zbierku slovenskej poézie šesťdesiatych rokov 20. storočia (Matejov 2018: 10), J. Ondruš však publikoval svoju poéziu už od roku 1956 v časopise *Mladá tvorba*. Práve v týchto počiatočných štádiách F. Matejov definuje subjekt básní nie ako „účastníka“ povelového sveta, ale skôr ako „svedka“ či dokonca „diváka“ (Matejov 2018: 5), čo vytvára odstup od pozorovanej udalosti v básňach. F. Matejov tento odstup od sveta zachytáva a písanie J. Ondruša predstavuje ako zaznamenávajúce a pozorujúce. Prioritne sa to týka poetiky „každodennosti“ (Matejov 2018: 5), no Ondrušovo písanie je napokon aj intenzívne prežívajúce, nielen pozorujúce (napríklad pri básňach synekdochicky sústredených na malý telesný výsek, ktoré tematizujú psychické prežívanie prenesené do fyzickej roviny či samotu bolesť, ako to ukazujú básne *Chrasta*, *Jazva* a *Klobúk vína*).

F. Matejov predstavuje zbierku *Šialený mesiac* cez rezonujúce fragmenty konkrétnych básní. Poézia J. Ondruša je sama osebe fragmentárna, čomu

1 Citát použil Fedor Matejov ako motto ku knihe *Matuška, Tatarka, Hamada* (2020).

zodpovedajú aj interpretačné postupy F. Matejova, keď mozaikovito skladá obraz zbierky cez vybrané aspekty. Dôležitú líniu jeho výkladu tvoria tematicko-motivické znaky (básne *Jazva*, *Klobúk vína*, *Šialený mesiac*, *Pamät'*), filozofické presahy (*Nie*), pri kratších básňach zdôrazňuje podobu vivisekcie a sna (*Vlas*, *Milenci*, *Škrabnutie*, *Z nemocnice*), pri dlhších podobu protokolu, scenára (*Jazva*, *Ihla*, *Strom*, *Šialený mesiac*, *Tanec*). Jeho interpretácie vychádzajú z už spomínanej fragmentárnosti básní, ktorých jednotlivé prvky detailne rozoberá. Na úvod poskladá celkový obraz zbierky, z ktorej ďalej na prečítanie synekdochicky vyberá niektoré texty, sledujúc predpoklad, že takýto postup vie dopomôcť k „reflexii poetiky“ a definovaniu „konštitutívnych momentov“ konkrétnej básne (Matejov 2018: 12) aj poetiky poézie druhej polovice 20. storočia (Matejov 2019: 38). Výklad k Ondrušovým básňam teda podáva v rámci, ktorý si sám v úvode interpretácie básne *Šialený mesiac* stanovuje. Pokiaľ však ide o literárnohistorické písanie F. Matejova, bolo by možné hovoriť aj o podobnosti postupov jeho práce s Ondrušovou poéziou, ktorá je často synekdochická, zameraná na malý výsek reality. F. Matejov rozčleňuje tieto synekdochické básne na menšie jazykové segmenty, ktorým sa venuje izolovane, následne ich však zasadzuje do širšieho kontextu básne, poetiky autora aj dobových inšpirácií. Nepracuje iba s jednotlivými významami a konotáciami slov či slovných spojení, schádza aj na úroveň hlások a opakovane sa opiera o zvukovú stránku básne (napríklad v básni *Klobúk vína* si okrem množstva iných detailov všima aj hláskovú podobnosť slov „hviezda“ a „hvizd“, Matejov 2019: 41).

Pri básňach *Šialený mesiac* a *Klobúk vína* predostiera čitateľovi podrobnú textologickú analýzu (aj keď on sám sa takémuto označeniu skôr vyhýba) a do prílohy dokonca umiestňuje obe verzie básní – publikované časopisecky aj knižne. Funkčne, s cieľom lepšie porozumieť poetike básne a uchopiť ju, porovnáva časopiseckú verziu a knižne publikované varianty básní *Klobúk vína* a *Šialený mesiac*, opakovane upozorňuje na skrátenie textu, vynechanie pasáží či už spomínané „vyčítrovanie“ básne (Matejov 2018: 14), čo by azda bolo možné považovať za charakteristický Ondrušov postup. Analýzu uzatvára zovšeobecňujúcim tvrdením, že „poetika variantov tiahne k motivicko-štylistickému zjednoteniu textu, posilneniu jeho scénickosti, k eliminovaniu interiérových detailov“ (Matejov 2018: 16).

Na tematicko-motivickej rovine F. Matejov výberovo píše o „vplyve mesiaca, jeho cyklov, na prírodu a ľudské fungovanie“, teda aspekt, ktorý zodpovedá „extrémnym podobám a stavom vedomia“ (Matejov 2018: 7). V súvislosti s celkom Ondrušovej zbierky označuje za hlavné témy, okolo ktorých sa básne vinú, „smútok a bolesť“, ale na úrovni telesného prežívania (napríklad v básni *Klobúk vína* „smútok vchádza do metabolizmu“, Matejov 2018: 7). Namiesto striktne telesnej roviny sa tu viac aktualizuje psychosomatická rovina.

Formu poézie definuje F. Matejov ako „asketizujúcu, obnažujúcu redukciu“ – v protiklade udáva poéziu Jána Stacha, ktorá skôr hromadí dynamické obrazy (Matejov 2018: 10). Pri J. Ondrušovi to teda nie je celkom tak: pri interpretácii básne *Spamäti* F. Matejov pozoruje, ako básnik formuje podobnú statickú polohu hovoriaceho, akú podľa Oskára Čepana vytvárala Timrava (Čepan 1984: 2014). V tejto súvislosti sa opiera aj o uvažovanie Františka Mika – „hatenie sujetu“ pozoruje v Ondrušovej básni ako „brzdzenie pohybu vonkajšieho deja“

278 (Matejov 2018: 57-58), ktoré je spôsobené práve spomínaným postojom subjektu („samotár chlapec o múr opretý“).

F. Matejov zachytáva aj dobový kontext, sprostredkováva množstvo náhľadov a aspektov, ktoré verše systematizujú a nasvecujú z viacerých uhlov aj z pohľadu rôznych vedných disciplín. Identifikuje aj kultúrne a dobovo-situačné odkazy ako šklbanie husí, zo slamy spletenú nádobu slamienku, využitie husieho krídla na vymetanie popola, letné obrazy žatvy (báseň *Spamäti*). Výklad dopĺňa hlbokými znalosťami z filozofie, výberovo Mirceu Eliadeho, Miroslava Petříčka a Paula Ricouera. Okrem filozofie sleduje aj líniu „intertextuálnych súvzťažností“ (ponúka porovnania s prekladom španielskeho básnika Federica Garcíu Lorcu či gréckeho autora Jannisa Ritsosa). V jeho výklade sa mihnú aj netradičné poznámky, napríklad vysvetlenia námesačnosti z oblasti psychopatológie (Matejov 2018: 31-32). Korektne reflektuje dobové úvahy súvisiace s vnímaním Ondrušovej poézie, medzi inými vtedajšie recenzie Pavla Bunčáka.

F. Matejov takýmto spôsobom na ploche pár strán situuje rozsiahly a časovo náročný výskum, ktorý však nestojí izolovane. Vo svojom výklade sa korektne opiera nielen o svoje predchádzajúce pracovné skúsenosti, ale nadväzuje aj na prácu kolegov, menovite Milana Hamadu, Petra Zajaca, Jána Zambora či Andrey Bokníkovej. *Šialený mesiac* číta F. Matejov na pozadí *Sonáty mesačného svitu* J. Ritsosa, invenčne využíva rôzne asociácie (napríklad k M. Válkovi a jeho „každodennému uväzovaniu kravaty“ kladie Ondrušovo „uväzovanie šnúrok“, Matejov 2018: 21) a nevynecháva ani často pripomínaný film *Andalúzsky pes* od Luisa Buñuela a Salvadora Dalího (obraz rezania oka a detailné zaostreňovanie sú aspekty blízke Ondrušovej poézii). Podobným spôsobom zaznamenáva aj básnikovu potenciálnu lektúru: napríklad český preklad poézie írskeho autora Williama Butlera Yeatsa – kde sa nachádza aj báseň *Šílená luna* –, ktorý vyšiel v roku 1961, označuje za jednu z možných interpretačných línií básne *Šialený mesiac*. Podobne hodnotí aj vplyvy ďalších v danom čase prekladaných a reflektovaných autorov (Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, Albert Camus, Franz Kafka, Samuel Beckett). Popri filozofii a lingvistike F. Matejov bohato využíva podnety fenomenológie, prioritne pracuje s dielom Jana Patočku (Matejov 2018: 59). Jeho výskum je teda do značnej miery interdisciplinárny, dokladá autorov široký rozhľad v rôznych témach a oblastiach. Dôležitou sa mu javí aj formulácia Andrého Bretona „rub reálna“ (Matejov 2019: 48) v zmysle zameriavania pozornosti na okrajové, zdanlivo nepodstatné veci, ktoré J. Ondruš v poézii exponuje, čo je v konečnom dôsledku presne to, čo si F. Matejov v jeho básňach všima.

Ondrušovú poéziu F. Matejov reflektuje aj v štúdiu *Skica k premenám poézie po r. 1945*, ktorá je zaradená do súboru *Lekcie (z) poézie* (2019). F. Matejov v nej poéziu J. Ondruša začleňuje k formujúcej časti súvekeho literárneho diania na Slovensku. Ondrušove časopisecké básne z päťdesiatych rokov mali podľa neho potenciál ukázať smerovanie novej slovenskej poézie povojnového sveta, no prekryli ich knižné debuty Milana Rúfusa a M. Válka (Matejov 2019: 73). Paralelu k Ondrušovej úzkostlivej a bolestivej telesnosti identifikuje v prózach Jána Johanidesa, melancholickom ladení postáv Dominika Tatarku a v neposlednom rade aj v stupňovaní nepríjemného telesného pocitu v poézii nadrealistov (Matejov 2019: 74).

Vo svojom výskume Ondrušovej poézii potvrdzuje F. Matejov širokú rozhľadenosť a vedeckú a odbornú čitateľskú erudíciu. Analytickým prístupom k jednotlivým básňam akoby nasledoval autorskú stratégiu J. Ondruša, v ktorej svoju pozornosť, podobne ako on, zameriava na malé segmenty básne. Takouto detailnou analýzou prispieva k rozvíjaniu interpretačných možností a postupov, a súčasne formuje aj celkový obraz poetiky slovenskej poézie druhej polovice 20. storočia.

III

Knižka z roku 2020 s názvom *Matuška, Tatarka, Hamada* obsahuje štyri texty. Prvé dva, *A. Matuška dnes* (2014), *Rozhovory-spomienky – po polstoročí* (2015), ktoré boli už predtým publikované, vstupujú do dialógu s dielom Alexandra Matušku (1910 – 1975), keďže ich vznik motivovalo vydanie štvorzväzkovej edície jeho vybraných spisov. Ďalšie dva príležitostné texty sú uverejnené z rukopisu: text *K niektorým motívom próz D. Tatarku* („Lesefrüchte“ / „plody čítania“ – venované V. Mikulovi k jubileu) vytvára intertextuálnu sieť a „Sizyfos“ medzi „tiazou“ dejín/politiky a „básnickou transcendenciou“ už názvom odkazuje na dielo Milana Hamadu (1933 – 2023).

Prvý „matuškovský“ text *A. Matuška dnes* uvádza F. Matejov citátom M. Hamadu, zdôrazňujúcim poznávací aspekt Matuškovho diela. Okrem toho, že upriamuje pozornosť na dôležitú hodnotu Matuškových prác, ktorá by nemala zostať zastretá jeho slovnou ekvilibristikou, zvyrazňuje aj previazanosť kľúčových osobností literárneho diskurzu 20. storočia. Text sa viaže k prvým trom zväzkom *Diela* (2010, 2011, 2012) A. Matušku, ktoré na vydanie vo vydavateľstve Slovenský Tatran, v edícii Zlatý fond, pripravil jeho syn Stanislav Matuška. Edícia Zlatý fond vznikla už v roku 1971 a jej profil sa postupom času modifikoval tak, aby v nej mohli byť prezentovaní aj autori, ktorých významná časť tvorby vznikla po roku 1948. Tak v nej mohli vyjsť aj Matuškovy spisy približujúce sa súboru, ktoré sa zároveň stali poslednými zväzkami edície.

S. Matuška zaujímal kritický postoj k predošlým edíciám diela svojho otca, ktoré mali ambíciu obsiahnuť toto dielo v nejakej reprezentatívnej podobe. Cieľom nového štvorzväzkového *Diela* preto mala byť revízia korpusu prác A. Matušku. F. Matejov toto vydanie eufemisticky nazval jednou z „rodinných“ edícií, čo možno čítať ako poukázanie na apriórny nedostatok odstupu editora.

Kritické posúdenie založil F. Matejov na tom, že sa oboznámil s predchádzajúcimi vydaniami sprístupňujúcimi Matuškovu diela a ďalej zvažoval pozitívne i negatívne dôsledky selekcie a kompozičného gesta editora. Jeho spisy (vrátane štvrtého zväzku z roku 2016) sa ukázali ako vhodný materiál na demonštrovanie drobných kazuistík edičnej práce a jej dôsledkov. Hodnotenie edície F. Matejov pracovne rozdelil do rubrik „straty“ a „nálezky“. Práve ako neželaný dôsledok „rodinnej“ edície označil vynechanie Matuškovy esej k Tatarkovým päťdesiatinám a poznámkou za textom korektne doplnil, že medzi prvým uverejnením vlastného textu a aktuálnym knižným vydaním stihol S. Matuška stať dodatočne zaradiť do výberu *Medzi spisovateľmi našej minulosti* (2015). S. Matuška „šťastí aj rešpektuje autorské knižné celky“, ale ich tiež rozbíja, čo sa odrazilo najmä pri rozložení knihy konštituujucej Matuškovu kritické gesto v čitateľskom povedomí *Pre a proti* (1956) a *Človek v slove* (1967). K „nálezom“ prvých troch

280 zväzkov zaradil F. Matejov jasnozrivú reakciu na skončený proces s Alexandrom Machom, ukážku z osobitého Matuškovho štýlu a pohotové glosy, niekedy bonmoty z rozhovorov, ktoré zostali mimo predchádzajúcich edícií. Neušli mu lapsusy, ktoré unikli pozornosti redakcie (virtuálnosť – virtuóznosť, Hunka – Huska).

Svojou vnímavosťou, precíznosťou a dôverným poznaním predmetu svojho záujmu a jeho súvislostí a vzťahov, ale aj koncepčným myslením prejavil F. Matejov dispozície byť skvelým editorom (citlivý prístup vidno napríklad pri úprave textu D. Tatarku *Staviame ti máj* v knihe *Meandre*, 2015). Tieto vlastnosti však uplatňuje najmä pri interpretácii. (Napríklad jeho interpretácia poviedky *Staviame ti máj* je skvelým príkladom „plodov“, ktoré dokáže získať zo svojho čítania, ako nachádza subverzívne prvky v diele na prvý pohľad jednorozmerne ideologickom, ako možno nedogmaticky prečítať dogmatizovanú či dogmatizujúcu sa literatúru.)

Prvé tri zväzky edície ponúkli F. Matejovovi tri námety na opätovné premýšľanie nad A. Matuškom a jeho dielom. Prvým z nich je uvažovanie nad paralelami či koncepčnými inšpiráciami predovšetkým Matuškových *Profilov* (1946) knihou F. X. Šaldy *Duše a dílo* (1913), u oboch v podobe oscilácií okolo romantizmu a jeho prekonávania. Druhý moment – hybnú silu Matuškovho kritického gesta „od elementárnej jazykovej evidencie textu, literárneho alebo žurnalistického prejavu, cez jeho štýlovú či stylistickú kritiku, chápanú, praktizovanú zároveň na spôsob jemnejšej alebo drsnejšej moralistiky, až po finálny nekompromisný súd, v prípade odhalených deficitov priamo ničivo, exekučne pamfletický“ (Matejov 2020: 13-14) – nachádza v stylisticky inšpirovanej kritickej analýze (neuvedomovaná príbuznosť s Leom Spitzerom sa F. Matejovovi potvrdila vo štvrtom zväzku), tvoriacej pendant scientistickému štrukturalizmu, a moralistike. Tretím bodom a zároveň aj explicitne nevysloveným plusom (popri pretrvávajúcim vedomím mínusu) rozbitia autorských celkov môže byť aj možnosť „prečítať súvisle sled Matuškových príležitostných či časových textov z druhej polovice 60. rokov“ (Matejov 2020: 17), ktoré v koncentrovanej podobe, akú predstavujú spisy, F. Matejov pochopil aj ako Matuškovu túžbu priblížiť sa prácam Karla Kosíka, M. Hamadu, M. Rúfusa, D. Tatarku, uchopujúcim krízu ako príležitosť.

Témou ďalšieho textu je kniha rozhovorov s A. Matuškom (2014), ktoré pôvodne vychádzali v časopise *Slovenské pohľady* v priebehu roka 1971. Ako texty suplujúce „monologické“ autobiografie či memoáre ich F. Matejov situuje do blízkosti rozhovorov s Ladislavom Szantóom a na začiatok radu rozhovorov s D. Tatarkom, Alfonzom Bednárom či Vladimírom Mináčom. V kontexte šesťdesiatych rokov F. Matejov pripomína príklon k literárnemu spomínaniu, ktoré bolo zrejme aj spôsobom opatrného vyrovnávania sa s dovtedy potláčanou minulosťou, a tiež špecifickú rehabilitáciu niektorých aktérov (Ján Smrek, Tido J. Gašpar, Milo Urban).

„Rodinný“ aspekt edície sa podľa F. Matejova prejavil aj vtedy, keď S. Matuška z prvých šiestich rozhovorov vynechal otázky Júliusa Vanoviča. F. Matejov vedľa seba postavil mienku oboch aktérov, editora i J. Vanoviča, ilustrujúce rozdielne pohľady oboch na zvolené edičné riešenie. Podľa F. Matejova vynechanie otázok podporilo vnímanie prvej časti ako „spomienkovej“ a druhej ako „dialogickej“, takže „od polovice 40. rokov sa stráca latentná epická osno-

va, nastupuje reflexia, bilancia, zjavná alebo skrytá polemika či apologetika“ (Matejov 2020: 26). Zaujímavým – a povedzme, že aj šťastným – krokom editora bolo, že poznámky A. Matušku k nedokončenému prepracovaniu rozhovorov namiesto marginálneho začlenenia do edičného aparátu „zrovnoprávnil“ so zvyškom diela tým, že ich umiestnil ako jeho tretiu časť (označenú rímskou číslou). Čitateľovi tým ponúkol neautocenzurované zápisy (za všetky stačí spomenúť trpkú poznámku na adresu Jána Kostru), ale aj hravosť, možno enigmatičnosť strohej poznámky a podobne. Pri hľadaní odpovede na otázku, či čítanie „prekřížení“ písania a biografie môže ešte priniesť situovanie A. Matušku do iných kontextov, než ho umiestňovali Rudolf Chmel, Vladimír Petrík, J. Vanovič a Július Pašteka, možno nadviazať na Matejovovu poznámku k prvému textu. Postoj k A. Matuškovu hľadá totiž aj najmladšia literárnovedná generácia, napríklad Magdalena Bystrzak v monografii *Kritik v spoločnosti: Spory Alexandra Matušku (1930 – 1938)* (Bystrzak 2021) či v monografickom skicovaní portréту začínajúceho kritika v knihe *Modernizácia kritikou: Bor – Hamaliar – Chorváth – Matuška* (Bystrzak – Barborík 2023).

Matejovove „plody čítania“ z diela Dominika Tatarku (1913 – 1989), ale aj všeobecne nie sú len plodmi aktuálneho (slovami F. Matejova) „mimo-volného“ čítania, ale zahŕňajú v sebe rozsiahly skúsenostný komplex neobyčajne rozhladeného literárneho vedca. Nezáväzné, mimovoľné čítanie u F. Matejova implikuje aj čítanie schuti, pre radosť, z bytostnej potreby, bez utilitárnej motivácie. A tri body, asociácie, evokácie, ktoré z neho vyťažil, ponúka teraz ako skielko kaleidoskopu, zväčšovacie skielko, lupu, vitráž, ktorými sa na prečítané dá pozeráť z rôznych perspektív, pričom sa nepotláča identita prečítaného. V jeho čítaní „zaiskria“ viacnásobné intertextuálne a interkultúrne konexie, pôvodné alebo sprostredkované, prevažne románske. Niekde sú to genetické, inde možno len typologické, kultúrne zakorenené podobnosti či ozveny doby.

Spôsob, akým F. Matejov eviduje rozvíjanie vlastnej myšlienkovvej línie, môže byť veľmi inštruktívnou inšpiráciou: pri čítaní romanistickej štúdie L. Spitzera sa mu prostredníctvom citácie z prózy Charlesa Louisa Philippea *Bubu z Montparnassu* „vnúti“ asociácia s D. Tatarkom. Poctivo pátra po domáciach prekladoch a porovnáva „inkriminované“ spojenie „hygienická záležitosť“ („zdravá vec“ z prekladu Jaroslavy Votrubovej-Veselej z roku 1919). Potom sa nechá viesť asociáciami: zvýšenie komfortu bývania v časoch prvej Československej republiky, hygiena maliarstva, rasová hygiena a podobne, slovom, rozkrýva alebo možno priam vytvára, skladá celé asociačné pole. Napokon atribút hygienický dovádza až ku kúpeľni v románe *Farská republika*.

F. Matejov sa zamyslel nad pôvodom spojenia „hygienická láska“ v diele D. Tatarku takto: „Individuálny idiom, idiom mierne libertinskej univerzitnej mládeže Prahy 30. rokov, intertextuálna literárna sugescia alebo jednoducho kalk?“ (Matejov 2020: 35). Je to „nedokonalý preklad“ (A. Matuška), „vážny intertextuálny odkaz alebo len daň kultúrnym a literárnym stereotypom, fixným predstavám?“ (Matejov 2020: 35). Išlo o „budoárovú“ telesnosť (tak nazval Tatarkovu fascináciu telesnosťou P. Zajac v rozhovore s Antonom Vydrom; Vydra – Zajac 2018: 113), surrealizmus s barokovo-rokokovými reminiscenciami, dotovala ju chladná účelovosť funkcionalizmu, provokoval tento chlad sekundárnu erotizáciu? Možno nájsť u Tatarku aj pervertovanie vitality a sviežosti spojenej

282 s kúpeľňou do mortality, morbidity? V rámci viacnásobného a viacsmerného previazania textov knižočky venoval väčší priestor aj spomenutej polemike D. Tatarku s A. Matuškom.

Svoje čítanie obohatil F. Matejov o ďalšiu minucióznú sugesciu na základe čítania *Španielskych esejí* Miguela de Unamuna, a to prostredníctvom obdobnej „dermatoskeletickej“ metaforiky na vyjadrenie prekážky, hranice, priepasti medzi ľuďmi, nenasýteného (až nenasýtného) smädu po druhom. Táto nenasýtná túžba potom pervertuje do motiviky neželaného vstupovania do súkromnej sféry druhého, narúšania intímnej zóny, „sledovania“, „pátrania“, „voyeurstva“ a tak ďalej. Priznanou inšpiráciou mohol byť podľa F. Matejova *Krivý čert* Alaina-René Lesaga, paralelu deštruktívneho voyeurstva našiel v *Pekle* Henriho Barbussa.

Tieto „fragmenty“ z Matušku, Tatarku a Hamadu však nie sú izolované. Možno vidieť, ako sa textami „prepletajú“ tie isté postavy: prvý text o A. Matuškoví otvára citát z M. Hamadu a sú v ňom partie venované D. Tatarkovi. V texte o plodoch mimovoľného čítania Tatarkových diel sú reakcie A. Matušku na diela Ch. L. Philippea a, pochopiteľne, aj D. Tatarku, ale opäť sa tu nachádza aj zmienka o spore, ktorý vznikol po vydaní Matuškovkej knihy *Od včerajška k dnešku* (1959), Hamadovo uvažovanie o modifikáciách motívov priestorovej a štruktúrnej oddelenosti a prepojenosti, samoty a komunikácie Tatarkovej poviedkovej knihy *V úzkosti hľadania...* V poslednom texte venovanom predovšetkým piatim textom M. Hamadu z rokov 1968 – 1969 je to Tatarkov príhlas ku generácii, ktorú tvoria „pohrobkovia po masakrovaných otcoch a cudzinci, masakrovaní v druhej vojne“, ale aj upozornenie na Hamadovo odvolávanie sa na D. Tatarku v esejí *Zodpovednosť plná úzkosti*, ktorá patrí k päťici textov tematizovaných v poslednom texte „Sizyfos“ medzi „ťažbou“ dejín/politiky a „básnickou transcendenciou“.

Otvára ho spomienka filozofa Františka Novosáda, ktorá ilustruje, akým intelektuálne plodným obdobím česko-slovenských dejín boli šesťdesiate roky. F. Matejov skladal obraz šesťdesiatych rokov aj z fragmentov, ktoré predstavovali *Slovenské pohľady* a *Host do domu* z konca tohto desaťročia. Už tým sa namiesto izolovanej slovenskej optiky predznamenáva spoločný, prirodzený česko-slovenský kontext. Záujem o sústredené štúdium dobovej tlače a knižných vydaní, overovanie a kolacionovanie textov umožňujú F. Matejovovi hodnovernejšie, plastickejšie rekonštruovať literárne procesy, ako keby ich mal skladať iba pomocou samostatných kníh (ako príklad možno uviesť vynechanie Tatarkovej a Matuškovkej polemiky z ich knižných súborov a edícií). F. Matejov netvorí zoznam bibliografických jednotiek, ale vytvára sieť vzťahov, v ktorých fungujú jednotlivé texty vstupujúce do výmeny myšlienok.

Takýmto spôsobom sa F. Matejov pokúsil naznačiť línie, ktoré sa prelínali v emblematickej esejí M. Hamadu *Sizyfovský údel*, reagujúcej na udalosti 21. augusta 1968 i nasledujúceho obdobia. F. Matejov nachádza intertextuálne konexie (*Mýtus o Sizyfovi* A. Camusa, *Ludský údel* Andrého Malrauxa), ale vôbec aj súvislosti s témou údelu, úlohy, povinnosti, osudu a vyrovnávania sa s danou situáciou. Hamadov text teda situuje do polemík o takzvanej českej otázke, hľadajúcej odpoveď na to, aký zmysel mali udalosti roku 1968 alebo aký zmysel im možno prisúdiť či dokonca vtlačiť. Na stránkach súdobých časopisov o tom polemizovali predovšetkým Milan Kundera (*Český údel*) a Václav Havel. Kým podľa

M. Kunderu Československo pred augustom 1968 prevzalo úlohu reformátora socializmu, V. Havel v tom videl iba pokus o nápravu spoločensko-politických deviácií. Do polemiky vstúpili aj K. Kosík, Lubomír Nový a historik filozofie, filozof a muzikológ Jaroslav Střítecký textom *Úděl proměny a tvář sebeklamu*. V kontexte tejto dynamickej polemiky a najmä perspektívy J. Stříteckého sa F. Matejov pokúsil naznačiť miesto Hamadovej eseje *Syzifovský údel*, ktorá v slovenských reláciách zaujímala solitérne postavenie.

Následne venuje F. Matejov pozornosť textom pokračujúcim v línii tejto eseje: *Zodpovednosť plná úzkosti*, *Dejiny a existencia* a *Kríza charakteru*, ktoré vyšli v roku 1969 v novinách *Literárny život* (M. Hamada ich redakčne viedol počas ich krátkeho vychádzania). V tejto štruktúre vzťahov sa vracia k vzniku Hamadovho konceptu básnického transcendovania reality, k vymedzovaniu básnických dominánt tejto koncepcie (Vladimír Holan, Jan Skácel, Laco Novomeský, M. Rúfus, J. Ondruš), zmnožovaniu stôp potvrdzujúcich jeho blízkosť mysleniu A. Camusa a konečne aj k súzneniu s Tatarkovým úzkostným, no neodbytným hľadaním, jeho konceptom kultúrneho obcovania a podobne.

V tejto súvislosti sa núka otázka, či možno „azda celkom nedodiskutovaný spor o zmysel a povahu“ (Matejov 2020: 55) Váľkovej poézie v zbierke *Milovanie v husej koži* (1965) vôbec dodiskutovať. Zdá sa, že jej otvorenosť nespočíva v chýbajúcich argumentoch, zásadné perspektívy už boli formulované (M. Hamada, Stanislav Šmatlák, Miroslav Červenka). Nedodiskutovanosť spočíva v zaujatí etického postoja: M. Hamada zotrval na svojom ideovom odmietnutí Váľkovho exhibicionistického obnažovania priepastí v človeku bez úsilia ich preklenúť. Hamadovo sisyfovské úsilie – teda zdanlivo zbytočné, a predsa samo v sebe zmysluplné – o básnickú transcendenciu skutočnosti v širokom zmysle dovádza F. Matejov sieťou mnohorozmerných a mnohosmerných vzťahov k pointe, že M. Hamada sa práve v rezonancii s A. Camusom díval „za hranicu nihilizmu“.

V anamnéze z *Fragmentov* F. Matejov s určitou melanchóliou tvrdil, že nemá apriórnu ideovú pozíciu, o ktorú by sa mohol oprieť. Práve to, čo na jednej strane pociťoval ako deficit, ho však do značnej miery uspôsobuje, aby mohol pristupovať k udalostiam nepredpojato. V tomto zmysle mu nechýba úsilie o objektivnosť. V jeho písaní sú neprehliadnuteľné vášeň z objavovania i túžba nechať sa prekvapovať novými, respektíve novoobjavenými súvislosťami. F. Matejov vytvára sieť vzťahov – dobových, spoločenských, bibliografických a miestami aj (hoci len decentne naznačených) privátnych.

Literatúra

- BYSTRZAK, Magdalena, 2021. *Kritik v spoločnosti: Spory Alexandra Matušku (1930 – 1938)*. Bratislava: Veda. ISBN 978-80-224-1879-9.
- BYSTRZAK Magdalena – BARBORÍK, Vladimír, 2023. *Modernizácia kritikou: Bor, Hamaliar, Chorváth, Matuška*. Bratislava: Slovenské literárne centrum. ISBN 978-80-8119-151-0.
- ČEPAN, Oskár, 1984. *Stimuly realizmu*. Bratislava: Tatran.
- MATEJOV, Fedor, 2005. *Lektúry*. Bratislava: Slovak Academic Press. ISBN 80-88746-15-9.

- 284** MATEJOV, Fedor, 2010. *Fragmenty*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV. ISBN 978-80-8101-374-4.
- MATEJOV, Fedor, 2015. *Meandre. Poézia/Próza/Kritika*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV. ISBN 978-80-88746-31-7.
- MATEJOV, Fedor, 2018. *Tri texty o poézii J. Ondruša*. Bratislava: Slovak Academic Press. ISBN 978-80-89607-63-1.
- MATEJOV, Fedor, 2019. *Lekcie (z) poézie*. Bratislava: Slovak Academic Press. ISBN 978-80-89607-76-1.
- MATEJOV, Fedor, 2020. *Matuška, Tatarka, Hamada*. Bratislava: Slovak Academic Press. ISBN 978-80-89607-85-3.
- MERLEAU-PONTY, Maurice, 1971. *Oko a duch a jiné eseje*. Preložil Oldřich Kouba. Praha: Obelisk.
- VYDRA, Anton – ZAJAC, Peter, 2018. *Pokušenia Dominika Tatarku: Rozhovory o literatúre, spoločnosti a Slovákoch*. Bratislava: W Press. ISBN 978-80-89879-12-0.

Mgr. Romana Kališová
 Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
 Dúbravská cesta 9
 841 04 Bratislava
 Slovenská republika
 E-mail: Romana.Kalisova@savba.sk

Mgr. Martin Navrátil, PhD.
 Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
 Dúbravská cesta 9
 841 04 Bratislava
 Slovenská republika
 E-mail: Martin.Navratil@savba.sk